

Я. Гөкбулут¹, А.А. Тулеутемирова^{2*}

¹ *Токат Газиосманпаша Университеті, Токат, Түркия.*

² *Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар, Қазақстан
alina_makhanova@mail.ru*

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУ

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына адамгершілік тәрбие беруде ұлттық құндылықтардың алатын ерекше орны мен терең маңызы жан-жақты қарастырылады. Ұлттық құндылықтардың мәні тереңінен ашылып, олардың жас буынның моральдық қалыптасуы мен рухани өсуіне тигізер ықпалы кеңінен талданады. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларын ұлттық құндылықтарды сіңіру арқылы ізгілікке баулудың тиімді жолдары зерделенеді. Бұл процесте отбасының, мектептің және қоғамдық ұйымдардың өзара тығыз байланыста жұмыс істеуінің аса маңыздылығы нақты мысалдармен көрсетіледі. Мақалада ұлттық әдебиеттің бай мұрасы, ұлттық өнердің эстетикалық әсері, ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні және шығармашылық жұмыстардың оқушылардың тұлғалық дамуындағы орасан зор рөлі айқындалады. Ұлттық құндылықтарды терең меңгерген, рухани бай, адамгершілігі жоғары ұрпақ тәрбиелеудің қазіргі қоғамдағы өзектілігі мен маңыздылығы ғылыми тұрғыда дәлелденеді. Бастауыш сынып оқушыларын ұлттық құндылықтар арқылы адамгершілікке тәрбиелеу жолдары, отбасымен, мектеппен және қоғамдық ұйымдармен бірлескен жұмыстың маңызы көрсетіледі. Ұлттық әдебиет, өнер, ұлттық ойындар мен шығармашылық жұмыстардың оқушылардың тұлғалық дамуындағы ролі анықталады. Мақала ұлттық құндылықтарды негізге ала отырып, балаларды жақсы азамат етіп тәрбиелеудің маңызды аспектілерін ашады.

Кілт сөздер: ұлттық құндылықтар, адамгершілік тәрбие, бастауыш сынып, оқыту әдістері, тәрбиелік құралдар.

Кіріспе

Ұлттық құндылықтар – ұлттың тарихи тәжірибесінен бастау алатын, оның мәдениеті мен тұрмыс-салтында көрініс тапқан әрі ұрпақтар арасындағы рухани байланысты сақтауға қызмет ететін маңызды қағидаттар жиынтығы. Олар адамның дүниетанымы мен рухани дамуына ықпал етіп, тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастырады. Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке

тәрбиелеуде ұлттық құндылықтарды пайдалану олардың қоғамдық өмірге белсенді қатысатын, саналы азамат болып қалыптасуына негіз қалайды.

Оқушылардың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру үшін мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы, мұғалімнің жеке үлгісі және ұлттық мазмұндағы білім беру ортасының болуы маңызды шарт болып табылады. Алдағы уақытта ұлттық құндылықтарға негізделген арнайы әдістемелік құралдар әзірлеп, оқыту бағдарламасына енгізу жұмыстары жалғасуы тиіс.

Білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәні мемлекеттік нормативтік құжаттарда көрсетілген, мұнда білім берудің басты міндеті «ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби қалыптастыруға бағытталған сапалы білім алу үшін жағдайлар жасау» болып табылады [1].

Ғалымдар соңғы жылдары құндылықтарды тәрбиелеу аясында өткізілген зерттеулер санының ұлғайғандығын атап өтуде, бұл аталмыш салаға қызығушылықтың өскендігін және құндылықтарды тәрбиелеу маңыздылығы саналы сезілетіндігін көрсетеді [2].

Білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәселелерін зерттеуге С.В. Видов, Л.О. Володина, Н.Н. Гатилов, Ю.В. Головин, Т.И. Зверев, Л.А. Зелевская, И.М. Коняев, және т.б. жұмыстары арналған. Педагогикалық тәжірибе рухани-адамгершілік тәрбиелеу тиімділігі белгілі бір жас кезеңдерінде жоғары екендігін атап өтеді. Бастауыш мектеп жасындағы кезеңде білім алушылардың білімі мен білік негіздері қаланып қана қоймайды, сондай-ақ өмір бойынша білім алушының мінез-құлқының негізіне айналатын құндылықтар қалыптасады.

Ұлттық құндылықтар әрбір халықтың мәдениеті, дәстүрлері, рухани дүниесі, дүниетанымы мен өмір сүру салтына негізделеді. Қазақ халқының ұлттық құндылықтарына отбасы мен ата-ананы құрметтеу, үлкендерді сыйлау, қонақ-жайлылық, адалдық, шыншылдық, достық пен ынтымақ, табиғатты қорғау, ерлік пен батырлық сияқты қасиеттер жатады. Осы құндылықтар адамзаттың моральдық құндылықтарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, оларды бала тәрбиесінде қолдану – қоғамның болашақ мүшелерінің дұрыс тәрбиеленуіне септігін тигізеді. Әсіресе, бастауыш сынып оқушылары үшін ұлттық құндылықтарды ерте жастан меңгеру өте маңызды, себебі осы кезеңде тұлғаның адамгершілік сипаттары, моральдық ұстанымдары мен дүниетанымы қалыптасады.

Ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде пайдалану

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде қолданудың бірнеше жолы бар.

1. Әдебиет және өнер арқылы тәрбие беру

Қазақ әдебиеті мен өнері ұлттық құндылықтарды дәріптеу мен адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруда маңызды құрал болып табылады. Мысалы, Абай Құнанбайұлының шығармалары, халық ертегілері, мақал-мәтелдер мен батырлық жырлар, аңыздар, хикаялар, тұрмыс-сал жырлары сияқты халық ауыз әдебиеті үлгілері балаларға жақсы мен жаманды, шындық пен жалғандықты, адалдық пен әділеттілікті үйретеді. Осы шығармалар арқылы бала тек сөзбен ғана емес, іс-әрекетпен де жақсылыққа, адамгершілікке тәрбиеленеді.

2. Отбасы мен мектептің бірлескен жұмысы

Бастауыш сынып оқушыларының тәрбиесінде отбасының рөлі ерекше. Баланың алғаш рет қоғаммен танысуы, оның ұлттық құндылықтарды меңгеруі көбінесе отбасында қалыптасады. Мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы арқылы оқушылар ұлттық құндылықтарды үйреніп, оларды күнделікті өмірде қолдануға үйренеді. Бұл тұрғыда мектепте өткізілетін ұлттық салт-дәстүрлерге арналған мерекелер, сабақтар, көріністер мен ойындар үлкен маңызға ие.

3. Қоғамдық іс-шаралар мен жобалар

Оқушылардың ұлттық құндылықтарды тереңірек түсінуі үшін түрлі қоғамдық іс-шаралар ұйымдастыру маңызды. Мысалы, «Ұлттық тағамдар күні», «Көрісу күні», «Атамның ақылы», «Ең әдемі киім – ұлттық киім», «Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен» секілді жобалар арқылы балалар өз халқының салт-дәстүрлерін үйреніп, табиғатқа деген қамқорлықты, ұлтқа деген құрметті сезіне алады. Бұл шаралар оқушыларға рухани байлық, патриотизм, ұлтжандылық пен адамгершілікке тәрбиелейді.

4. Ұлттық ойындар мен шығармашылық жұмыстар

Ұлттық ойындар балаларға үлкен сабақ береді. Олар арқылы балалар сабырлылықты, ынтымақтастықты, әділдік пен жеңіске деген ұмтылысты үйренеді. «Бес асық», «Сақа», «Асық ату», «Тоғызқұмалақ» сияқты ойындар балалардың қызығушылығын тудырып, ұлттық ойын түрлеріне, қазақ халқының мәдени құндылықтарына назар аударып, олардан рухани тәрбие алуға түрткі болады. Шығармашылық жұмыстар мен ұлттық қолөнер өнеріне қызығушылық та баланың адамгершілік тұлғасын дамытуға ықпал етеді. Балалар өздерінің ұлттық өнеріне деген қызығушылықтары арқылы өз халқының бай мәдениетімен танысып, ұлт тарихын әрі салт-дәстүрлерін тереңірек ұғына алады.

5. Пәнаралық байланыс арқылы ұлттық құндылықтарды сіңіру

Бастауыш сыныптағы пәндердің барлығы дерлік – ұлттық құндылықтарды таныту мен адамгершілік тәрбиені қамтуға мүмкіндік беретін орта. Мысалы, «Дүниетану» пәнінде туған өлкенің табиғаты мен тарихы туралы айта отырып, оқушыларды туған жерді сүюге, оны қорғауға баулу жүзеге асады. «Көркем еңбек»

сабағында ұлттық өрнектер мен дәстүрлі қолөнер түрлерін қолдана отырып, балаларды еңбекке баулу мен ұлт мұрасын қадірлеуге тәрбиелеу жүргізіледі. Ал «Музыка» сабағында ұлттық әуендер мен күйлер арқылы оқушылардың эстетикалық талғамы мен рухани дүниесі байып, ұлттық өнерге деген сүйіспеншілігі артады.

6. Мұғалімнің жеке үлгісі

Ұлттық құндылықтарды бала бойына сіңіруде мұғалімнің жеке тұлғалық бейнесі мен әрекеті аса маңызды. Мұғалім өзі де ұлттық құндылықтарды құрметтеп, соны өмірінде көрсете білсе, оқушылар үшін ол үлгі бола алады. Мысалы, мұғалім оқушылармен сәлемдескенде, сөйлеген сөзінде, киім киісінде, қарым-қатынасында ұлттық әдеп пен мәдениетті ұстанса, бұл балалардың бойына сіңеді. Яғни мұғалімнің әрбір сөзі мен ісі – адамгершілікке баулудың нақты үлгісі.

Осылайша ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде қолдану – тек білім берудің ғана емес, жас ұрпақтың рухани дүниесін қалыптастырудың, олардың болашақ азамат ретінде дамуының негізі. Бұл бағытта мектеп, отбасы және қоғамның өзара үйлесімді әрекеті арқылы ғана шынайы нәтижеге қол жеткізуге болады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу жұмысы бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтар арқылы адамгершілік тәрбиесін қалыптастыру ерекшеліктерін анықтауға бағытталды. Зерттеу барысында сапалық және сандық әдістер кешені қолданылды.

Сапалық зерттеу әдісі ретінде бақылау, сұхбат және мазмұнды талдау әдістері пайдаланылды. Бастауыш сынып оқушыларының тәрбие сабақтарына қатысу барысында ұлттық құндылықтардың сабақ мазмұнына енгізілу деңгейі мен оқушылардың оған деген қызығушылығы бақылау арқылы зерделенді. Сонымен қатар оқушылармен және олардың ата-аналарымен жүргізілген сұхбаттар арқылы ұлттық тәрбиенің отбасындағы рөлі мен мектеппен байланысы анықталды.

Сандық әдіс ретінде сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға жалпы саны 50 бастауыш сынып оқушысы және 10 бастауыш сынып мұғалімі қатысты. Сауалнама сұрақтары оқушылардың ұлттық құндылықтарға деген қатынасын, адамгершілік қасиеттерді түсіну деңгейін және оларды күнделікті өмірде қолдану тәжірибесін бағалауға бағытталды. Мұғалімдерге арналған сауалнамада ұлттық құндылықтарды оқу процесіне енгізудің жолдары, қиындықтары және тиімді әдістері туралы сұрақтар қамтылды.

Зерттеу барысында алынған мәліметтер салыстырмалы түрде талданып, мазмұндық-көрнекі диаграммалар арқылы сипатталды. Алынған нәтижелер оқушылардың ұлттық тәрбие элементтеріне деген қызығушылығы жоғары екенін, және мұндай тәрбие әдістерінің адамгершілік қасиеттерді дамытуда маңызды орын алатынын көрсетті.

Зерттеу барысында қосымша бірнеше әдістер қолданылды:

1. Әдебиетке шолу. Бұл әдіс арқылы ұлттық құндылықтар мен адамгершілік тәрбиесінің мәні мен маңызы туралы ғылыми еңбектер, мақалалар мен кітаптар қарастырылды. Әдебиетке шолу жасау арқылы біз ұлттық құндылықтардың бастауыш сынып оқушыларына арналған адамгершілік тәрбие беруде қандай рөл атқаратынын анықтадық.

2. Сауалнама. Бастауыш сынып мұғалімдері мен оқушыларға қатысты сауалнама жүргізілді. Бұл сауалнама оқушылардың ұлттық құндылықтарды қалай түсінетіндігі және оларды күнделікті өмірде қаншалықты қолданатыны туралы ақпарат алуға мүмкіндік берді.

3. Тәжірибелік зерттеу. Бастауыш сыныпта ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде қолданудың тиімділігін зерттеу үшін бірнеше сабақтар мен тәрбие сағаттары өткізілді. Осы сабақтар барысында оқушыларға ұлттық құндылықтар негізінде адамгершілік нормаларын қалыптастыруға бағытталған арнайы тапсырмалар ұсынылды.

4. Мазмұндық талдау. Ұлттық құндылықтар мен адамгершілік тәрбие туралы ғылыми еңбектерді талдай отырып, біз ұлттық құндылықтардың оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттеріне әсерін зерттедік.

Негізгі әдебиеттерде жеке тұлғаның адамгершілігін зерттеуге байланысты бірыңғай тәсіл айқындалған жоқ. Бірақ адамгершілікке ғылыми көзқарастардың әртүрлілігі адамның жаһандық өмірі мәселесіне қызығушылық туралы айтуға болады. Ғалымдар осы ұғымның түрлі жағдайларын қозғайды: эмоционалды сезімдер (В.И. Ксенофонов), адамның шығармашылық дамуына бағытталған шындықты үнемі іздеу (В.С. Соловьев, өнермен байланыс ретінде (В.Д. Диденко), эстетикалық және адамгершілік бірлігі (А.И. Фортова), Н.А. Бердяев, П.А. Флоренский) [3].

Сол себепті тұлғаның жан-жағына шығып қарастыратын болсақ, онда жалпы қоғамның мәдени, әлеуметтік құбылысы ретінде пайда болғанын көреміз. Солайша рухани жаһандық – бұл үнемі өзгерісте болатын жағдайлардың алдында оның тәуелсіздігі жүзеге асырылатын ішкі әлемді құру қабілеті.

Негізгі адамгершілік тәрбиенің нәтижесі екендігі зерттелген. Мысалы В.А. Сластениннің пайымдауынша, адамгершілік дегеніміз – адамның өз мінез-құлқын басқаратын мейірімділік, әділеттілік, еңбекқорлық, тәртіптілік, ұжымшылдық сияқты қасиеттердің жиынтығы болып табылады [4].

Ұлттық құндылықтар – бұл ұлттың мәдени, рухани және моральдық негіздеріне сүйенген тәрбиелік жүйе. Олар халықтың тарихы, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарымен тығыз байланысты болып, ұрпақтан-ұрпаққа беріледі. Қазақ халқының ұлттық құндылықтарына отбасы мен ата-ананы құрметтеу, үлкендерді

сыйлау, қонақжайлылық, адалдық, шыншылдық, достық пен ынтымақ, табиғатты қорғау, ерлік пен батырлық сияқты қасиеттер жатады. Бұл құндылықтар балалардың дүниетанымын қалыптастыруда және олардың адамгершілік қасиеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Осы ұлттық құндылықтар бастауыш сынып оқушыларының бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастырудың негізіне айналады. Себебі бұл жас кезең – тұлғаның мінезі мен құндылықтық бағдарлары қалыптасатын ең жауапты кезең. Балалар осы кезде көргенін, естігенін тез қабылдап, соған еліктеуге бейім болады. Сол себепті оларды ұлттық рухта тәрбиелеу, өмірлік бағыт-бағдарын ұлттық сана-сезіммен ұштастыру – болашақта елжанды, әділетті, жауапты азамат қалыптастырудың кепілі.

Ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген бала тек рухани бай адам ғана емес, сонымен қатар айналасына жанашырлықпен, ізгі ниетпен қарайтын тұлға болып өседі. Ол үлкенді сыйлап, кішіге қамқор болуды, қоғамда әділ болуды, өз отбасын қадірлеуді үйренеді. Сонымен қатар ұлттық құндылықтар – баланың туған жеріне, халқына, мемлекеттік тілі мен мәдениетіне деген құрметін оятатын қуатты құрал.

Сондықтан ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде тиімді пайдалану арқылы біз өскелең ұрпақтың бойында жоғары моральдық қасиеттерді қалыптастырып, рухани бай, ұлттық болмысын жоғалтпаған азаматтарды тәрбиелей аламыз. Бұл – білім беру жүйесінің ғана емес, тұтас қоғамның ортақ мақсаты болуы тиіс.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сәйкес, ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде қолданудың бірнеше тиімді жолдары бар:

1. Ұлттық әдебиет пен өнер арқылы тәрбие беру

Қазақ әдебиеті мен өнері оқушыларға адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру үшін маңызды құрал болып табылады. Абай Құнанбайұлының шығармалары, халық ертегілері, батырлық жырлар мен мақал-мәтелдер балаларды адалдыққа, шыншылдыққа, достыққа тәрбиелейді. Мысалы, Абайдың «Адам болам десеңіз...» өлеңі балаларды адамгершілікке, дұрыс жолды таңдауға бағыттайды. Бұл шығармалар балалардың рухани дамуына оң әсер етеді.

2. Ұлттық ойындар мен дәстүрлер

Қазақ халқының ұлттық ойындары балаларға жақсы мен жаманды, дұрыс пен бұрысты ажырата білуге көмектеседі. «Ақсүйек», «Тоғызқұмалақ», «Қыз қуу» секілді ойындар балаларға әділдік, ынтымақтастық, шыдамдылық және төзімділік қасиеттерін үйретеді. Сонымен қатар ұлттық салт-дәстүрлер мен мейрамдар балаларға ұлттық құндылықтарды меңгертуге ықпал етеді. Мысалы, Наурыз мей-

рамында балаларға қонақжайлылық, достық, бірлік сияқты құндылықтар туралы түсінік беріледі.

3. Сабақтар мен тәрбие сағаттарында ұлттық құндылықтарды қолдану

Ұлттық құндылықтарды мектептегі сабақтарда пайдалану өте тиімді. Мысалы, «Өзін-өзі тану» пәнінде ұлттық құндылықтар мен адамгершілік қасиеттерді ашатын тақырыптар мен тапсырмалар қолдануға болады. Бұл сабақтар барысында балалар ұлттық дәстүрлерді, адалдықты, шыншылдықты, үлкендерге құрмет көрсетуді үйренеді [5].

4. Ойын арқылы оқыту әдісін қолдану

Бастауыш сынып оқушылары үшін таным процесі көбінесе ойын арқылы жүзеге асады. Сондықтан ұлттық мазмұндағы ойын элементтерін оқу мен тәрбиелеу үрдісіне енгізу – олардың қызығушылығын оятып, тәрбиелік мақсатқа оң ықпал етеді. Мысалы, сабақ барысында «Кім жылдам?», «Мақал-мәтелді жалғастыр», «Даналық сөздер», «Қара жорға», «Ыстық орындық», «Миға шабуыл», «Бес қалпақ» сияқты ойын элементтерін пайдалану арқылы оқушылар ұлттық рухани мұраны бойына сіңіріп, ұжыммен жұмыс істеуді, бірін-бірі сыйлауды үйренеді. Мұндай ойындар баланың эмоционалдық, әлеуметтік және адамгершілік тұрғыдан дамуына әсер етеді.

5. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту арқылы ұлттық құндылықтарды сіңіру

Оқушыларды шығарма жазуға, сурет салуға, көрініс қоюға баулу арқылы ұлттық құндылықтар мен адамгершілік нормаларды меңгертуге болады. Мысалы, балалардан «Менің отбасымдағы салт-дәстүр», «Мен сыйлайтын адам», «Менің арманым – елге қызмет ету», «Менің болашақ мамандығым» тақырыптарында эссе жаздыру олардың өзіндік пікірін қалыптастырып қана қоймай, ұлттық болмысқа бетбұрыс жасауына жол ашады. Сонымен қатар халық ертегілерін сахналау, ұлттық киімдермен таныстыру сияқты әрекеттер арқылы балалар ұлттық мәдениетке жақындай түседі.

6. Мектеп пен ата-ананың бірлескен іс-әрекеті

Ұлттық құндылықтарды бала санасына сіңіруде ата-анамен тығыз байланыс орнату маңызды. Мектепте ата-аналармен бірге өтетін ашық тәрбие сағаттары, ұлттық мерекелер мен шеберлік сағаттары оқушылардың отбасындағы ұлттық тәрбие мен мектептегі тәрбие арасындағы байланысты нығайтады. Мұндай іс-шаралар ата-аналарды да ұлттық құндылықтарды баланың тәрбиесінде белсенді қолдануға итермелейді. Сонымен қатар ата-аналар өз баласының бойындағы жақсы қасиеттерді қалыптастыруда мектеппен бірге жұмыс істеуге мүмкіндік алады.

Осылайша бастауыш сыныпта ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде қолдану жан-жақты жүргізілгенде ғана толық нәтиже береді.

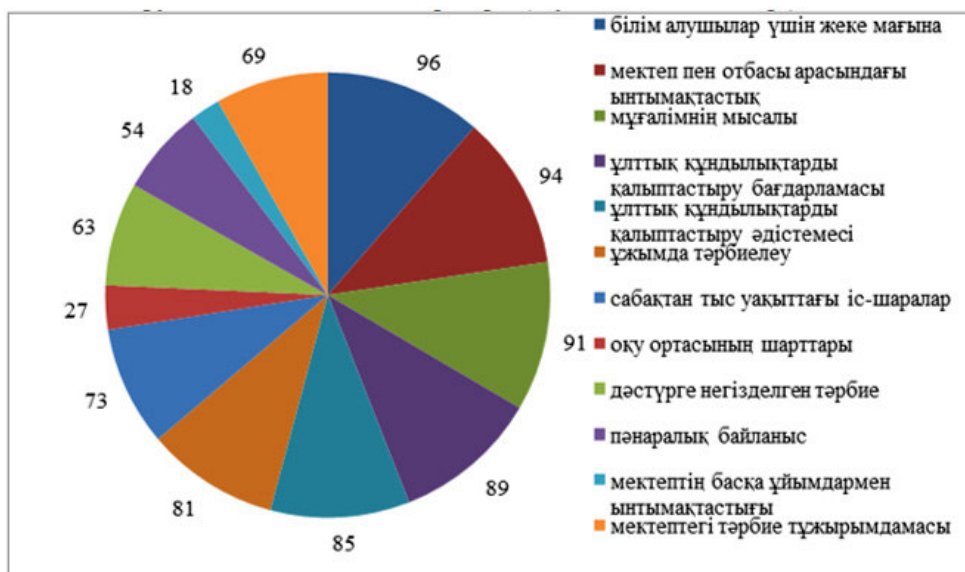
Нәтижелер және талқылау

Зерттеу барысында жүргізілген сауалнама мен тәжірибелік зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ұлттық құндылықтар бастауыш сынып оқушыларының адамгершілік тәрбие алуында маңызды рөл атқарады. Оқушылардың көпшілігі ұлттық дәстүрлер мен салттарды жақсы біледі, бірақ оларды күнделікті өмірде қолдануда кейбір қиындықтар кездеседі. Бұл балаларға ұлттық құндылықтар мен адамгершілік нормаларын нақты түрде үйретуді талап етеді.

Сауалнама нәтижесі бойынша мұғалімдер оқушылардың ұлттық құндылықтар туралы әркез хабар болуының жеткілікті деңгейін атайды. Ұстаздардың тек 10%-ы ғана сабақта ұлттық құндылықтар ұғымдарын толық түсінбейтін айқындады. Педагогтердің 70%-ы болса, білім алушылардың көбі ұлттық құндылықтар ұғымдарының мәнін толық түсінетіндігін атады. Екіншіден, мұғалімдер өз оқушыларының ұлттық құндылықтарға деген жеке көзқарасы туралы айтты. Ұстаздар қауымының 80%-ы болса, білім алушылардың басым көпшілігі ұлттық құндылықтарға қатысты тек қана жағымды эмоциялар көрсететініне пікір білдірді. Сонымен қоса сауалнамаға қатысқан ұстаздардың бірнеше пайызы сыныпта ұлттық құндылықтарға бейтарап қарамайтын оқушылар, яғни 10%-ы бар деп есептейді.

Барша педагогтар қауымы болашақ ұрпақтың адамгершілік тәрбиенің дағдарысын 100%-ы, бастауыш сынып балалардың ұлттық құндылықтарды қалыптастыру қажеттілігін 95%-ы атап өтті.

Ұстаздар ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарына, ең алдымен, білім алушылар үшін жеке мағынаны, мектеп пен отбасының ынтымақтастығын жатқызады. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің бір бөлігі білім алушыларда ұлттық құндылықтарды қалыптастыру бағдарламасы, бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру әдістемесі, ұжымда тәрбиелеу, сабақтан тыс уақыттағы іс-шаралар, өзін-өзі тәрбиелеу, оқу ортасының шарттары, дәстүрлер негізінде тәрбиелеу, әртүрлі пәндердің мүмкіндіктерін пайдалану қажет екенін атап өтеді. Бұдан өзге мұғалімдер өз нұсқаларын қосты: басқа ұйымдармен ынтымақтастық, мектептегі тәрбие тұжырымдамасы және мұғалімнің үлгісі. Іс жүзінде барлық педагогтар бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру үшін мектеп пен отбасы ынтымақтастығының қажеттілігін атап өтті. Мұғалімдердің жауаптарының арақатынасы 1-сызбада көрсетілген.

1-сурет – Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттары (сауалнама нәтижелері)

Сауалнама нәтижелері бойынша ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарына педагогтердің көпшілігі бірінші кезекте білім алушылар үшін жеке мағынаны (96%), бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру үшін мектеп пен отбасының ынтымақтастығы қажеттілігін (94%) атап өтеді.

Сауалнамаға қатысқан педагогтардың бір бөлігі білім алушыларда ұлттық құндылықтарды қалыптастыру бағдарламасының (89%), бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың белгілі бір әдістемесінің (85%) болуына байланысты бірқатар шарттарды көрсетті. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің бір бөлігі ұжымда ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісін іске асырумен (81%), сабақтан тыс уақытта іс-шараларды өткізумен (73%), оқу ортасының жағдайымен (27%), дәстүр негізінде тәрбиелеуді жүзеге асырумен (63%), пәнаралық байланыспен (54%) байланысты бірқатар шарттарды бөліп көрсетті. Сонымен қатар мұғалімдер өз нұсқаларын қосты: басқа ұйымдармен ынтымақтастық (18%), мектептегі тәрбие тұжырымдамасы (69%) және мұғалімнің үлгісі (91%)

Сондай-ақ ұлттық құндылықтардың адамгершілік тәрбие құралы ретінде қолданылуы оқушылардың тұлғалық дамуында оң нәтиже береді. Балалар ұлттық әдебиет пен өнер арқылы өз халқының мәдениетін, тарихын жақсырақ түсініп, оларды өз өмірінде қолдануға ұмтылады. Ұлттық ойындар мен дәстүрлер балаларға

адалдық, әділдік, қонақжайлылық, бірлік және басқа да адамгершілік қасиеттерді үйретеді [6].

Осы нәтижелер ұлттық құндылықтарды оқыту үдерісіне жүйелі түрде енгізу қажеттігін көрсетеді. Педагогтердің пікірінше, бұл бағытта нақты бағдарламалар мен әдістемелік құралдардың болуы – тиімділіктің басты кепілі. Сонымен қатар ұлттық құндылықтарды оқушылардың санасына сіңіру үшін оқу-тәрбие процесі тек мектеп қабырғасында ғана емес, отбасы мен қоғам аясында да жалғасын табуы тиіс.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мұғалімнің тұлғалық үлгісі – балалар үшін аса маңызды. Мұғалім ұлттық құндылықтарды өзі ұстанып, оны күнделікті әрекетінде көрсете білсе, оқушыларға да бұл тәрбие түрі әсерлі әрі нанымды болады. Мұндай жағдайда ұлттық құндылықтар тек сөз жүзінде емес, іс жүзінде жүзеге асады.

Сонымен қатар пәнаралық байланыс та ұлттық құндылықтарды тиімді меңгерудің бір жолы ретінде қарастырылады. Мәселен, әдебиет, тарих, музыка, көркем еңбек, өзін-өзі тану пәндерінде ұлттық тақырыптар мен мазмұндарды біріктіре отырып, оқушылардың ұлттық болмысын қалыптастыруға болады. Бұл – оқушы дүниетанымының кеңеюіне, ұлттық сана-сезімінің дамуына ықпал етеді [7].

Сабақтан тыс уақыттағы іс-шаралар да оқушылардың ұлттық құндылықтарды жете меңгеруіне жағдай жасайды. Бұл іс-шаралар арқылы оқушылар тек білім алып қана қоймай, өз халқының мәдени мұрасын, салт-дәстүрін, тұрмыс-тіршілігін тәжірибе арқылы үйренеді. Мысалы, ұлттық мейрамдарды тойлау, салт-дәстүр көріністерін сахналау, ұлттық ойындар мен байқаулар ұйымдастыру оқушылардың рухани-адамгершілік дамуын жандандырады.

Осылайша ұлттық құндылықтарды бастауыш сынып оқушыларының адамгершілік тәрбиесіне енгізу – олардың тұлғалық дамуы мен рухани байытуына зор ықпал ететін кешенді үдеріс болып табылады. Бұл үдерісте мұғалім, ата-ана және оқу ортасы арасындағы ынтымақтастық шешуші рөл атқарады.

Ұлттық құндылықтардың негізінде адамгершілік тәрбие беруге бағытталған іс-шаралардың көрінісі 2-суретте көрсетілген.

Ұлттық құндылықтар баланың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар оқушыларға өз халқының тарихы мен мәдениеті, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы терең білім береді. Әсіресе, ұлттық құндылықтардың рухани жақтары – патриотизм, адалдық, шыншылдық, ынтымақ пен бірлік, үлкендерге құрмет көрсету сияқты қасиеттер баланың жеке тұлғалық дамуына ықпал етеді [8].

2-сурет – Ұлттық құндылықтардың негізінде адамгершілік тәрбие беруге бағытталған іс-шаралар

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде қолдану бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуында нақты әрі жүйелі оң өзгерістерге әкеледі. Бұл өзгерістер тек білім беру процесінде ғана емес, оқушылардың мінез-құлқында, бір-бірімен қарым-қатынасында және қоршаған ортаға деген көзқарасында да байқалады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің нәтижесінде балалар өз ұлтының тарихын құрметтеп, отансүйгіштік сезімі мен адамгершілік ұстанымдары қалыптасады. Олардың бойында жауапкершілік, еңбекқорлық, үлкенге құрмет, кішіге қамқор болу сияқты асыл қасиеттер орнығады. Бұл оқушылардың жалпы

әлеуметтену деңгейіне, мектеп ұжымындағы қарым-қатынасына және отбасылық байланыстарына оң әсер етеді.

Сонымен қатар ұлттық құндылықтарды жүйелі түрде оқу-тәрбие процесіне енгізу арқылы балалардың өз халқының рухани мұрасына деген қызығушылығы артып, мәдени сәйкестілігі дамиды. Бұл құндылықтар бала бойында ұлттық сана мен өзіндік болмысты қалыптастыруға ықпал етеді. Сәйкесінше баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуы мен өзін-өзі тану, бағалау қабілеттері артады.

Осы тұста ұлттық құндылықтар арқылы адамгершілікке тәрбиелеу үдерісі тек мұғалімнің емес, бүкіл мектеп ұжымының және ата-аналардың бірлескен еңбегін қажет етеді. Бұл үдеріс жүйелі түрде құрылғанда ғана нәтижелі болады. Яғни ұлттық құндылықтар бастауыш сынып оқушысының жан-жақты дамуына негіз болатын маңызды рухани тірек болып табылады.

Ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде пайдалану – бұл тек оқу бағдарламасының бір бөлігі ғана емес, сонымен қатар оқушының өмір салтына, күнделікті әрекеттеріне айналуы тиіс үздіксіз үдеріс. Бұл тұрғыда бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне сай, тәрбиелік жұмыс ойын түрінде, шығармашылық тапсырмалар мен рөлдік сахналық көріністер арқылы жүзеге асырылуы тиімді. Мысалы, ұлттық ертегілерді сахналау, мақал-мәтелдерден көрме ұйымдастыру, ұлттық тағам дайындау шеберлік сабақтары оқушылардың қызығушылығын арттырып, ұлттық мәдениетке деген құрметін қалыптастырады [9].

Сонымен қатар ата-аналармен бірлескен жұмыстар, отбасылық тапсырмалар мен жобалар оқушының ұлттық құндылықтарды тек мектепте ғана емес, үйде де меңгеруіне септігін тигізеді. Мұндай тәсілдер баланың бойында рухани тұтастық пен ұлттық бірегейлік сезімін дамытады.

Ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген бала тек рухани бай адам ғана емес, сонымен қатар айналасына жаңашырлықпен, ізгі ниетпен қарайтын тұлға болып өседі. Ол үлкенді сыйлап кішіге қамқор болуды, қоғамда әділ болуды, өз отбасын қадірлеуді үйренеді. Сонымен қатар ұлттық құндылықтар-баланың туған жеріне, халқына, мемлекеттік тілі мен мәдениетіне деген құрметін оятатын құрал [10].

Зерттеу нәтижелері мен тәжірибелік байқаулар көрсеткендей, оқушылар ұлттық құндылықтарды адамгершілік қасиеттермен ұштастыра білген жағдайда олардың мінез-құлқында жағымды өзгерістер байқалады. Сондықтан ұлттық құндылықтарды тәрбие құралы ретінде жүйелі, кешенді және ынтымақтастық негізінде қолдану – бүгінгі күннің басты талабы.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбие құралы ретінде қолданудың бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуына оң

ықпал ететінін нақты дәлелдеді. Эксперименттік жұмыс барысында оқушыларға арнайы ұйымдастырылған тәрбие сағаттары, ұлттық мазмұндағы сабақтар мен шығармашылық тапсырмалар арқылы ұлттық құндылықтар сіңірілді. Сонымен қатар оқушылар мен олардың ата-аналарымен жүргізілген сауалнама мен сұхбаттар ұлттық тәрбиенің мектеп пен отбасы арасындағы тығыз байланысты қажет ететінін көрсетті.

Экспериментке қатысқан оқушылардың басым көпшілігі ұлттық дәстүрлер мен адамгершілік қасиеттерге оң көзқарас танытып, оларды күнделікті өмірде қолдануға ұмтылыс білдірді. Мұғалімдердің пікірлері де бұл бағыттағы тәрбиелік жұмыстың жоғары нәтиже беретінін растады. Сауалнама қорытындысы бойынша, мұғалімдердің 95%-ы ұлттық құндылықтарды бастауыш білім беру мазмұнына жүйелі енгізудің қажеттілігін атап өтті.

Мақалада ұсынылған тәрбиелік тәсілдер – ұлттық әдебиет пен өнер, халық ойындары, шығармашылық жобалар, пәнаралық байланыс және мұғалімнің үлгісі – оқушылардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда тиімділігін дәлелдеді. Эксперимент барысында бұл құралдардың оқушылардың ішкі сенімдері мен мінез-құлқына нақты әсері байқалды.

Жалпы алғанда, ұлттық құндылықтарды адамгершілік тәрбиенің іргетасы ретінде пайдалану – оқушылардың рухани дүниесін байытып қана қоймай, олардың ұлттық болмысын сақтауға, патриоттық сезімдерін тәрбиелеуге негіз болады. Сондықтан бұл бағыттағы жұмыс кешенді, ғылыми-әдістемелік және тәжірибелік тұрғыдан жалғасуы қажет. Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің оқушы тұлғасының дамуына ықпалы – олардың дүниетанымдық көзқарасы, моральдық ұстанымдары мен әлеуметтік мінез-құлқында көрініс береді. Баланың үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу, адалдық, әділдік, ұлтжандылық сынды асыл қасиеттерді бойына сіңіруі оның қоғамға пайдалы, мәдени-рухани дамыған тұлға болып қалыптасуына алғышарт болмақ.

Қорыта келгенде, ұлттық құндылықтар – адамгершілік тәрбиенің тірегі ғана емес, сонымен бірге оқушының ішкі жан дүниесін байытып, оның ұлттық болмысын қалыптастыратын маңызды рухани-мәдени ресурс. Сондықтан бұл құндылықтарды оқу-тәрбие процесіне жүйелі әрі кешенді түрде енгізу қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық басымдығына айналуы тиіс.

Мақала авторларының қосқан үлестері:

Гөкбулут Я. – ұлттық құндылықтардың педагогикалық мәнін ғылыми тұрғыдан ашып көрсетуге және мақала мазмұнының ғылыми сапасын қамтамасыз етуге жетекшілік етті. Автор ұлттық құндылықтар мен адамгершілік тәрбиенің өзара бай-

ланысын талдай отырып, зерттеудің концептуалдық шеңберін қалыптастырды және алынған нәтижелерге интерпретация беруге қатысқан..

Тулеутемирова А.А – әдебиеттерге теориялық шолу жасап, халықаралық зерттеу контекстін енгізу арқылы жұмыстың ғылыми маңызын арттырды және ол бастауыш сынып оқушыларына адамгершілік тәрбие берудегі ұлттық құндылықтардың рөлін зерттеуге арналған тәжірибелік бөлімді әзірлеп, сауалнама, бақылау, сұхбат және тәрбиелік іс-шараларды ұйымдастырып өткізді. Сонымен қатар зерттеу нәтижелерін жинақтап, талдау, визуализация (диаграммалар, кестелер) және қорытындылаумен айналысты. Мақала мәтінін жазу, практикалық әдістерді сипаттау және ұсыныстарды әзірлеу жұмыстары да осы автордың жауапкершілігінде болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Білім туралы Қазақстан Республикасының Заңы [Электронды ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>.
2. Elci, E., Uzunboyly, H. The development of a universal and cultural values scale for values education [Electronic resource] // South African Journal of Education. – 2020. – №1. – P. 1-8. – URL: <https://dx.doi.org/10.15700/saje.v40ns1a1850>
3. Старовойтова, Е.Н. Концепции духовно-нравственного развития и воспитания личности гражданина России [Текст] // Система ценностей современного общества. – 2014. – №38. – С. 66-69.
4. Сластенин, В.А., Исаев, И.Ф., Шиянов, Е.Н. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений [Текст]. – Москва: Издательский центр «Академия», 2012. – 321 с.
5. Мырзахметов, М. Қазақ этнопедагогикасы [Мәтін]. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 265 б.
6. Сәрсенбаев, Т. Ұлттық тәрбиенің негіздері [Мәтін]. – Алматы: Паритет, 2016. – 198 б.
7. Құдиярова, Ж.М. Ұлттық құндылықтар және тәрбие [Мәтін]. – Алматы: Білім, 2015. – 147 б.
8. Нұрмұхамбетова, Қ. Қазақ ұлттық тәрбиесі: тарихы мен қазіргі жағдайы [Мәтін]. – Астана: Фолиант, 2017. – 201 б.
9. Шаханов, Т. Жас ұрпаққа ұлттық тәрбие беру жолдары [Мәтін]. – Алматы: Мектеп, 2013. – 185 б.
10. Жүсіп, Ж. Ұлттық рух және ұрпақ тәрбиесі [Мәтін]. – Алматы: Санат, 2008. – 212 б.

References

1. Bilim turaly Kazakstan Respublikasynyn Zany [Law of the Republic of Kazakhstan on Education] [Electronic resource]. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> [In Kazakh]
2. Elci, E., Uzunboyly, H. The development of a universal and cultural values scale for values education [Electronic resource] // South African Journal of Education. – 2020. – №1. – P. 1-8. – URL: <https://dx.doi.org/10.15700/saje.v40ns1a1850>.
3. Starovoitova, E.N. Konceptii duhovno-nravstvennogo razvitiya i vospitaniya lichnosti grazhdanina Rossii [Concepts of spiritual and moral development and education of the personality of a citizen of Russia] [Text] // Sistema cennostej sovremennogo obshchestva. – 2014. – №38. – P. 66-69 [in Russian].

4. **Slastenin, V.A., Isaev, I.F., Shiyanov, E.N.** Pedagogika: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij [Pedagogy: a teaching aid for students of higher pedagogical educational institutions] [Text]. – M.: Publishing center «Akademiya», 2012. – 321 p. [in Russian].
5. **Myrzakhmetov, M.** Kazak etnopedagogikasy [Kazakh ethnopedagogy] [Text]. – Almaty: Kazakh University, 2014. – 265 p. [in Kazakh].
6. **Sarsenbaev, T.** Ulttyq tarbienin negizderi [Basics of national education] [Text]. – Almaty: Rarity, 2016. – 198 p. [in Kazakh].
7. **Kudiyarova, Zh. M.** Ulttyq qundylwtar zhane tarbie [National values and education] [Text]. – Almaty: Education, 2015. – 147 p. [in Kazakh].
8. **Nurmukhambetova, K.** Qazaq ulttyq tarbiesi: tarihy men kazirgi zhagdajy [Kazakh national education: history and current situation] [Text]. – Astana: Foliant, 2017. – 201 p. [in Kazakh].
9. **Shakhanov, T.** Zhas urpaqqa ulttyk tarbie beru zholdary [Ways of providing national education to the younger generation] [Text]. – Almaty: School, 2013. – 185 p. [in Kazakh].
10. **Zhusip, Zh.** Ulttyq ruh zhane urpaq tarbiesi [National spirit and Generation Education] [Text]. – Almaty: Sanat, 2008. – 212 p. [in Kazakh].

Я. Гокбулут¹, А.А. Тулеутемирова^{2*}

¹Токатский университет Газиосманпаша, Токат, Турция

²Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан,
Павлодар, Казахстан

Национальные ценности как средство нравственного воспитания младших школьников

Аннотация. В данной научной статье всесторонне рассматривается особое место и глубокое значение национальных ценностей в нравственном воспитании младших школьников. Глубоко раскрывается сущность национальных ценностей, широко анализируется их влияние на нравственное становление и духовный рост молодого поколения. Кроме того, будут изучены эффективные способы приобщения младших школьников к добродетели через привитие национальных ценностей. На конкретных примерах демонстрируется большая важность тесного взаимодействия семьи, школы и общественных организаций в этом процессе. В статье раскрывается богатое наследие национальной литературы, эстетическое влияние национального искусства, воспитательное значение национальных игр и огромная роль творческих работ в личностном развитии учащихся. Научно доказывается актуальность и важность воспитания в современном обществе духовно богатого, высоконравственного поколения, глубоко владеющего национальными ценностями. Показаны пути нравственного воспитания младших школьников через национальные ценности, значение совместной работы с семьей, школой и общественными организациями. Определяется роль национальной литературы, искусства, национальных игр и творческих работ в личностном развитии учащихся. Статья раскрывает важные аспекты воспитания детей хорошими гражданами на основе национальных ценностей.

Ключевые слова: национальные ценности, нравственное воспитание, начальный класс, методы обучения, воспитательные средства.

Y. Gokbulut¹, A.A. Tuleutemirova^{2*}¹ Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey² Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar, Kazakhstan**National values as a means of moral education
of younger school children**

Annotation. This scientific article comprehensively examines the special place and deep significance of national values in the moral education of younger schoolchildren. The essence of national values is deeply revealed, their influence on the moral formation and spiritual growth of the younger generation is widely analyzed. In addition, effective ways of introducing younger students to virtue through the inculcation of national values will be explored. Concrete examples demonstrate the great importance of close cooperation between family, school and public organizations in this process. The article reveals the rich heritage of national literature, the aesthetic influence of national art, the educational value of national games and the huge role of creative work in the personal development of students. The relevance and importance of educating a spiritually rich, highly moral generation with deep knowledge of national values in modern society is scientifically proven. The ways of moral education of younger schoolchildren through national values, the importance of working together with family, school and public organizations are shown. The role of national literature, art, national games and creative works in the personal development of students is determined. The article reveals important aspects of raising children as good citizens based on national values.

Keywords: national values, moral education, elementary school, teaching methods, educational tools.

Мақала тарихы:

Алынған күні: 19.03.2025

Қабылданды: 04.06.2025

Авторлар туралы мәлімет:

Ясин Гөкбүлут – философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша Университеті, Токат, Түркия. E-mail: yasin_gokbulut@gop.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8554-1102>

Түлеутемирова Алина Азаматовна – хат-хабар үшін автор, магистрант, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан. Tel. +77711721040. E-mail: Alina_makhanova@mail.ru

Information about the authors:

Yasin Gokbulut – Philosophy Doctor (PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey. E-mail: yasin_gokbulut@gop.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8554-1102>

Tuleutemirova Alina Azamatovna – the author is for correspondence, Master's student, Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Pavlodar, Kazakhstan. Tel. +77711721040. E-mail: Alina_makhanova@mail.ru

Информация об авторах:

Ясин Гокбулут – доктор философии (PhD), профессор, Токатский университет Газиосманпаша, Токат, Турция. E-mail: yasın_gokbulut@gop.edu.tr; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8554-1102>

Түлеутемирова Алина Азаматовна – автор для корреспонденции, магистрант, Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, Павлодар, Казахстан. Tel. +77711721040. E-mail: Alina_takhanova@mail.ru